

ACC. N:R M.10716:1-10.

Landskap: Småland Upptecknat av: Janne Augustsson
Härad: Lunnerbo Adress: Näs, Götteryd
Socken: Götteryd Berättat av: upptecknaren
Uppteckningsår: 1948 Född år 1890 i Götteryd

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sten- och jordkällare m. m. s. 1-10. Lw 64.

Sten och jordkällare m. m.

Lu F. 64

Glär i trakten har ej i minnesminne funnits någon gammal källare som varit i bruk av den typ som bilden utvisar. De allra flesta fristående källare hava varit välvda med sten liksom en landsvägsbro så att stenarna satts intill varandra från båda sidorna till en höjd manstörd varefter man dragit in på bredden och stenarna i taket hava kommit att stå på kant i mitten av taket och sedan på sned allt efter väggens och takets lutning. Ännu finnas i Göteryd ^{några} många fristående källare som äro välvda med flata släta stenar liksom ett brövalv. De flesta äro ingrävda i en

backahälla så att ena gaveln och sidorna
äro till största delen betäckta med jord
^{utvändigt} medan den gavel där ingången finnes är
murad med en stor stenvägg och kalk-
sappad i fogarna. De murarmästare som
våhde källare voro särskilda yrkesmän
och ej många till antalet. Det fordrades
stor skicklighet att bygga den ställning
av sten och trävirke på vilken valvet
skulle muras och det fordrades mycket
slät och fjänlig sten till valvbygget.
När valvet var färdigt togs ställning-
arna i den bort och valvet prässades
ihop av sin egen tyngd vilket kallades
att källaren satte sig. Den främre ga-
veln var murad med grov sten och
vid i ingångsgaveln var ett rätt stort
hål för dörr och dörrkar, karat var

för det mesta av ek och på många ställen var ett litet förrum som kallades källarefasstan. Överpå en sådan jordkällares valv var lagt näver av björk eller bräder och överpå detta var en stor mängd "byre" vilket i de flesta fall var sigspån. Överpå källaren var en enkel takställning av trä som var täckt antingen med takspån men i de allra flesta fall med näver och torv. Någon öppning för luftväxling fanns i regel ej i dessa jordkällare. Många källare hava funnits ^{med} ~~av~~ valv av sten som byggts på slätt mark och omkring själva källarvalvet har då varit murat en stor tjock stenvägg som skydd mot källden från sidorna. Överpå valvet har påförts en massa byre ^{och} källaren har varit försedd med takstol

och täckt med kalk. I Väs by finnes
endast en välvd källare av sten och den
har en liten byggnad, vilken varit ämnad
till snickeriverkstad, som tak. Skjure är
Ragnar Jonsson. I Jämnhults rote finnes
många källare som byggts fristående som
ännu äro i bruk men jag kan ej min-
nas nu vilka som hava stenvälv. Dess-
utom finnes sådana källare här och var
nästan över hela socknen av båda slag.
Det var för 100 år sedan vanligt att man
hade välvd källare under ena halvdelen
av boningshuset och enida nergången
dit var genom en eller 2 stora källare-
lämmar på köksgolvet. På husgavelns
stufot var en fyrkantig öppning som
kallades pärtumman vilken lutade
inåt och utåtför denna med en ändam.

i källan sattes en harpa av trä med myg-
kett^{er} gles botten och i denna harpa hällde
potaterna så fort de togs upp varefter
man rullade dem genom att draga i
trumman upp och ner tills den lösa jör-
den fallit igenom trummans botten och
potaterna hade rullat ner i källaren.

På våren var det inte lika lätt ty då
fick man bära upp all potatisen i kora-
gar genom källarlämnen i källan och
det tog mycket arbete. Ännu finnes
många sådana opraktiska källare kvar
men ^{nu} allt flera av dem görs ingång
från sidan. I mitt föräldrahem i Trä-
skult fanns sådan källare som var
byggd 1859 men den är antagligen
omvändrad nu. Vem som var murar-
mästare har jag glömt.

Att källarna byggdes under boningshusen utan ingång utifrån berodde på att man då hade dem fredade för de många "källarmästare" som funnos på den tiden. Kringstrykande tjuvar fanns överallt och det var mycket vanligt att källarna blevo hemsökta tillt och ofta under nätterna. Man gillade fållor som tjuvar togs i eller hemlästades, men dessa fållor kände de tjuvarna till varför deingo fri de flesta gångerna. Tjuvar som blevo tagna på bar gärning behandlades av folket på ett barbariskt sätt och slogs ibland lytta för livstiden. Det stora antal torpare och backstugosittare som bodde i skogarna hade för det mesta sine potatis nedgrävda i marken och det är mycket troligt att det

fanns flera av dem som hade källare
i likhet med vad bilden visar.

Wid de gamla torptomterna finnes här
med sten i vilka varit potatiskällare
eller "pärgraver" men då stenen till
valvet varit slät och fin har den bästa
alltid tagits till mur i andra bygga-
nader. På min föräldragård i Snärpe
finnes en sjö och strax intill denna
ligger en hög backe som kallas "Öls-
backen" vilken närmast sjön stupar
brant nedåt på de 3 ridorna. Upp
på denna kulle har stått en fiskerstuga
som senast bebotts av pigan Skina
Petersdotter född 1789 och död den 28/2
1837 samt sonen Johan Hansson född
den 1/2 1829. Platan omkring stugans
3 väggar var så liten att man lätt

kunde komma ofrivilligt i språng neråt
källorna. På norra sidan av stugan var
bra utrymme och lite odlat. Några meter
från stugan vid västerlänten var byggt
en potatiskällare i norr och söder vilken
var väld av sten. Om några potater
tappades på marken i närheten rullade
de en lång sträcka ända ner i ängskan-
ten och det det var nog mycket besvär
med att hämta dem och färdas backen
upp och ner. När morfars gård blev
utflyttad från byn 1859 togs all dag-
lig mursten både i fiskarstugans tomt
och i källaren men källarkällan är
 kvar än. En sådan plats för källare
får man nog leta efter helst som
källaren låg på längden ovanför slänten
och ej som vanligt med gaveln inne i

backen.

Källarebacken i Göteryd nära intill
Göteryds prästgård har haft detta namn
sedan långa tider tillbaka och där har fun-
nats en gammal och en nyare källare
av vilka åtminstone den ene var en
våld stenkällare. Då landsvägen
rätades här efter första världskriget
kommo källarna att rivas. I Göteryd
har funnits en präst som hette Germund
Jone och från honom härstammar
3 adelsätter. Enligt en sägen skall
ättan Gyllenpalm hava tagit sitt
namn efter ett träd som då stod
på Källarbacken. När jag började
minnas var det många av dem som
hade källaren under boningshuset
som hade Källaretrappen och trappen

ner i källaren i fastan men alla
dessa hava nu flyttats till annan plats
i huset. Någon stenkällare som använts
till boningshus har jag ej hört omta-
las men det är mycket troligt att
man för smäställen där man endast
hade får och getter hade bodar till
dem som vara byggda invändigt
av sten så att vargarna inte skulle
kunna komma in till djuren nattetid.
En liten glugg lanns i de gamla get-
och fårbodarnas vilken var öppen under
dagen men under natten var förspikad
och också var en sten inkilad som
gjorde att vargarna ej kunde göra
väggen någon skada.